

KARTOSHKANING ZAMBURUG`LI KASALLIKLARI VA ULARGA QARSHI ZAMONAVIY KURASH CHORALARI

Jo`rayeva Sarvinoz Farhod qizi

Toshkent Davlat Agrar Universiteti

O`simliklar himoyasi, Agrokimyo va tuproqshunoslik fakulteti 2-bosqich talabasi

Numonova Maftuna Hayotjon qizi

Toshkent Davlat Agrar Universiteti

O`simliklar himoyasi, Agrokimyo va tuproqshunoslik fakulteti 2-bosqich talabasi

Annotatsiya: Ushbu maqolada kartoshka o`simligi va unda uchraydigan har xil zamburug`li kasalliklar, ularning yuqush yo`llari, o`simlik organlarida rivojlanib, turli xildagi belgilarni namoyon qilishi hamda ularga qarshi zamonaviy kurash choralari haqida so`z boradi.

Kalit so`zlar: Solanaceae, makrosporioz, fomez, fuzarium, alternarioz.

Kartoshka haqida umumiy tasnif: Kartoshka ituzumdoshlar (Solanaceae) oilasiga mansub bo`lib, bu oila 90 turkumga kiruvchi 3000 turni birlashtiradi va bular yer sharining mo`tadil iqlimli, tropik, subtropik mintaqalarda, xususan, Janubiy va Markaziy Amerikada keng tarqalgan. O`zbekistonda 7 ta turkumga oid 25 turi o`sadi. Kartoshka (lotincha: *Solanum tuberosum* L.) – Solanaceae oilasiga mansub tugunak mevali ko`pyillik o`tsimon o`simlik; asosiy oziq-ovqat mahsulotlaridan biri bo`lgan bir-yillik oziq-ovqat, texnika va xashaki ekin.

Kasalliklar: So`lish kasalligi – kasallangan o`simlik so`liydi, keyinroq qurib qoladi. O`simlik poyasi kesib qaralganda zararlangan nay to`qimalari qo`ng`ir tusda bo`ladi. Kasallik issiq kunlarda ko`proq tarqaladi;

Makrosporioz – barglarda qo`ng`ir to`garak dog`lar paydo bo`ladi. Keyinchalik kattalashib, bargni butunlay qoplab oladi, bunday burglar quriydi. Kasallik o`simlik poyasiga ham o`tib, ularda cho`ziq qo`ng`ir dog`lar hosil qiladi;

Qora chirish – poya hamda pastki burglar sarg`ayadi, yuqoridagilari qayiqcha shaklida buraladi. Keyinchalik poyaning ostki qismi qorayadi, ingichkalashadi, kartoshka hosil bo`lmaydi;

Halqasimon chirish – kasallikning boshlanishida kartoshka palagi so`liydi, tugunagi chiriydi (kesilganda qo`ng`ir halqasimon chirish ko`rinadi).

Bundan tashqari kartoshkaning aynishi, gotika, mayda barglilik, barglarning buralishi kabi kasalliklar ham kartoshkaning normal o`sishi, rivojlanishi va hosiliga jiddiy zarar yetkazadi. Qo`ziqorinlar, bakteriyalar va viruslar kartoshka kasalliklarini keltirib chiqaradi. Ular o`simlik tanasiga ildiz, barglar, jarohatlangan joylar orqali kirib boradilar.

Qo`ziqorin kasalliklari:

Patogen qo`ziqorin sporalari havo oqimi va suv tomchilari bilan tarqalishi mumkin. Ular uyqu holatida harakatlanib, kartoshka barglari yuzasiga yopishib oladilar va rivojlanish uchun qulay sharoitlar paydo bo`lishini kutadilar. Bularga misollar:

Fomoz: U o`sinh davrining ikkinchi yarmida rivojlanadi va fomozning birinchi belgilari o`simlik barglarida noaniq shaklning qorong`u joylari. Poyada siz to`p shaklida kichik o`sishni ko`rishingiz mumkin. Kartoshkani qazishda dehqon ildiz mevalarda kasallik alomatlarini topa olmaydi, ammo ular saqlash paytida paydo bo`ladi. Bu fomozning hiyla-nayrangidir. O`rim – terimdan so`ng, ildiz quruq chirish bilan qorong`u joylarni hosil qiladi. Uning diametri 5sm ga yetishi mumkin. Har bir kartoshkada ba`zida bir emas, balki bir nechta dog`lar topiladi. Kasallikka qarshi profilaktika usullari bilan kurashish tavsiya etiladi. SHu maqsadda urug`lik kartoshkalari yerga singib ketishdan oldin maxsus preparatlar bilan, masalan, Maksim bilan ishlov beriladi. Qayta ishlangandan so`ng, ko`chat materiallari quritiladi va sepiladi.

Fuzarium kasalligi: Kasallik ko`pincha quruq cherish deb ataladi. U issiq havoda namlikning kuchli bug`lanishi paytida rivojlanadi. Kasallikning rivojlanishi uchun zarur shart o`simliklarni ortiqcha sug`orish bo`lishi mumkin. Kartoshkada fusarium kasalligining belgilari: Barglarning rangsizlanishi; Pastki barglarning qirralari biroz binafsha rangga aylanadi, butaning tepasi porlaydi; Kasal tupning barglari

elastikligini yo`qotadi va susayadi; Sopi jigarrang bo`ladi; Oq yoki kulrang tukli qoplama bilan qoplangan ildiz mevalaridagi dog`lar paydo bo`ladi; Vaqt o`tishi bilan sabzavotlar chiriydi. Afsuski, kasallik bir tupdan boshqasiga juda tez tarqaladi. Yoyilishning oldini olish faqat ta`sirlangan tupni o`z vaqtida olib tashlash bilan amalga oshiriladi.

Fungitsidlar bilan ekishdan oldin urug`lik kartoshkasini qayta ishlash kasallikning rivojlanish ehtimolini pasaytiradi. Kartoshkaning fuzariy so`lishiga chidamli navlari: “Detskoselskiy”, “Priekulskiy erta” va boshqalar.

Alternarioz: Bu kasallikni quruq dog` deb ham atashadi. Qulay sharoitlarda kasallik 30% gacha hosilning katta qismini yo`q qilishi mumkin. Alternaroz belgilari: barglardagi juda katta jigarrang dog`lar, ular ko`pincha gullash boshidan 2-3 hafta o`tgach kuzatilishi mumkin. Vaqt o`tishi bilan dog`lar butun plitani qoplaydi, natijada o`simlik o`ladi. Ildizdagi kasallikning alomati quyuq rangdagi ozgina singdirilgan dog`lardir. Ularning sirtidagi po`stlog`iga ajin tushadi. Alternativoz bilan kurashish uchun fungitsidlar va boshqa ba`zi biologik va kimyo- viy preparatlar qo`llaniladi. Ular orasida “Acrobat MC”, “Ditan M-45”, “Mankotsev” mavjud. Tepaliklarni muntazam ravishda tekshirish va kasal tupni o`z vaqtida yo`q qilish barcha ekin maydonlari bo`ylab yuqtirishni oldini olishga yor- dam beradi.

Adabiyotlar:

1. Balashev N.I, Zeman G.O, Sabzovatchilik, T., 1977
2. Abdukarimov D, Safarov T, Ostonaqulov T, Dala ekinlari seleksiyasi, urug`chiligi va genetikasi asoslari, T., 1989.